

СТРАНДЖАНСКИЯТ ФОЛКЛОР ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА КРАЕВЕДА ГОРО ГОРОВ

Румяна Урумова

“С транджански фолклор” (Горов 1983: 1–997) е заглавието на обемистия труд на известния не само в Бургаския край, но и в цяла България краевед Горо Горев. През настоящата 2005 г. се навършват 100 години от неговото рождение. Авторът издирва и записва повече от четири десетилетия фолклора на Странджа. Като млад историк Горо Горев учителствува в странджанското село Веселие. През 1932 г. Михаил Арнаудов на път за село Българи (за да проучва нестинарството) минава през селото, среща се с младия учител и го “зарежда с гориво” за цял живот, както сам разказва бъдещият голям краевед. Любовта му към фолклора на родния край, започнала като младежко увлечение, прераства в продължителна и задълбочена изследователска работа, която краеведът извършва търпеливо и с много обич. В резултат на тази дейност тя добива вида, с който е представена на читателите в обем от 1000 страници в книга 57 на “Сборник за народни умотворения и народопис”.

Странджа е интересна и обособена етнографска област, която до късно запазва своя традиционен бит. Фолклорното богатство на тази област е богато и разнообразно. В нея живеят три етнографски групи: рупци, тронки и загорци. В своя труд авторът представя фолклора само на една от тях, а именно на рупците. Българите от тази етнографска група живеят край реките Резовска и Велека в Странджа планина. Това е известната и добре обособена в етнографско и езиково отношение българска покрайнина Хасекията. Селищата в тази покрайнина са със старо и уседнало еднородно население (Горов 1983: 7). Те са и основното ядро на проучвателска дейност, чието фолклорно богатство събира, изследва и представя в своя сборник авторът.

В уводната глава на Сборника, със заглавие “За фолклора на Странджа”, Горев представя пълна и достоверна характеристика на бита на рупското население, като отделя специално място на произхода и движението на населението и на неговата обществена и духовна култура. Авторът продължително и системно извършва своите наблюдения за мястото, ролята и значението на песента в живота на странджанци, които не се изчерпват само с това “да се осмисли и разнообрази даден обичай, да се създаде весело настроение при общоселски или семеен празник, да се ободрят хората през време на различните селскостопански или други трудови дейности, да се възпеят и възвеличат безстрашието и героизмът на хайдутите като народни закрилници на поробения народ и на борците за свобода, да се осмеят човешките недостатъци. В странджанската песен има и прояви на борбата на отрудените срещу жестокостта и

безчовечната експлоатация от страна на местните чорбаджии. Песните с такава тематика са действителното средство на народа, особен начин на класова борба, на разобличаване, както и начин за народно възмездие. Защото никой не е в състояние да забрани създадената вече песен да се пее по хора, по жътва, на трапеза. С песни от този се хвърля тъмно и незаличимо петно не само върху разобличената личност, то неотменно остава да тежи и върху неговото потомство, върху целия му род” (Горов 1983: 17).

Според изследователя “странджанци са считали песента за много по-трайно и сполучливо средство за публично разобличаване и възмездие, отколкото физическото наказание и убийство.” Странджанската народна песен е играла и особена действена роля “за поддържане на националното съзнание, за укрепване на чувството за национално достойнство, за изтъкване на духовното и физическото превъзходство на българина пред чуждоземния поробител.” Тя е била важно средство за възпитанието на младите и в друга насока, а именно “за поддържане на възприетите от бащи и деди обществени отношения” (Горов 1983: 18).

Във втората глава “Носители на поместените фолклорни материали”, авторът прави по-пълна или по-кратка характеристика на основните и най-добри свои информатори. Фолклорните материали той събира от голям брой носители на това безценно словесно културно наследство, от над 200 души мъже и жени от различни възрасти, живеещи в 27 селища на Странджа планина. На първо място са информаторите от всички селища с уседнало българско население, както и от съседните до Хасекията селища, където живеят преселници от нея. В сборника са включени фолклорни материали, записани от 128 странджанци. За 24 души, жени и мъже, носители на фолклорни материали, авторът представя доста подробна информация, а данните за останалите са посочени към съобщенията от тях произведения, както и в показателя в края на сборника. Информаторите на Горов са от различни възрасти. Прави впечатление обаче, че основната част на материалите е представена от средното и възрастното поколение. Интересно и важно е наблюдението на автора, че “най-голям брой и най-висококачествени творби са записани от носители на песенния фолклор, които са наследници на няколко поколения певци и свирачи, от родове с музикални и песенни традиции” (Горов 1983: 25). Разказите, спомените и преживяванията на носителите на фолклорното богатство на Странджа, представят една пълна и цялостна картина на традиционния бит от края на XIX до средата на XX век в тази българска покрайнина. Те са вярно и значимо допълнение и точна конкретизация към задълбочените наблюдения на автора за мястото, значението и ролята на фолклора в живота на българите от Странджанския край.

В сборника “Странджански фолклор” са представени всички видове и жанрове на народното словесно творчество: песни, приказки, предания, легенди, анекдоти, разкази, пословици и поговорки, скоропоговорки, гатанки, баяния,

благословии, клетви, детски фолклор. Най-много са представените в сборника песни – 1419 броя. Те са основното богатство на народната поезия, с което се обяснява и тяхната многобройност. Песните са представени в няколко раздела и подраздела. Най-напред авторът представя *Песни при обреди, обичаи и игри*, подредени според възприетата последователност в българската календарна обредност. Обхванати са всички вариантни изпълнения на коледни песни, като се започне с песен, изпълнявана при тръгване на коледарите из селото, песен пред вратата на къщата, и се премине през песните, изпълнявани за всички възможни членове на семейството – стари домакини, стопанката на къщата, стопани, които имат мъжко дете, възрастна жена, която има дете, най-голямата девойка в семейството, втората по възраст девойка в семейството, малко момиче, малко момче, момък, годеница, млада булка, младоженци. Не са малко коледните песни, които си изпълняват само в къща, където има стопанин със специфична трудова дейност. Такива са песните за стопанин земеделец, за овчар или пастир, за учител или писар, за селския кмет, за гост в селото. Логично е представянето на коледните песни да завърши с песни, изпълнявани при излизане от къщата, при движение от една къща в друга и при игра на коледарското хоро. На последно по ред място, но не и по значение, са записаните от автора няколко разновидности на коледарски благословии, които наречникът (едно от обредните лица в коледарската дружина) изрича бързо и речитативно над дарения от стопаните коледарски кравай.

Една-единствена е записаната и изпълнявана на Кукеровден песен и точно на кукерското хоро, но пък е с емблематично значение за Странджа.

Великденските песни, записани от Горов, се пеят предимно на великденската люлка и с тях се надпяват моми и момци.

Песните, които се пеят при изпълнение на обичая Пеперуда в Странджа, с цел измолване на дъжд, са кратки и по съдържание представляват диалектни варианти на известни общобългарски пеперударски надпявания.

В поместените в Сборника *сватбени песни* вярно и точно се проследяват основните обредни и обичайни моменти в предсватбения, сватбен и следсватбен обреден комплекс. Текстът на първата в този раздел песен,

– Сино, Стояне, Стояне,
глави се, сино, жени се,
доде си младо, зелено,
доде ти руба преляга,
доде те гаят момите,
доде ти грабят китките,
доде те слагат момците!

разкрива един старинен български обичай – грабене на китка. Тази и следващите няколко песни се изпълняват по време на обредното бръснене на зетя. Специални песни пеят момите и когато се приготвя “пряпора”, т.е. сватбе-

ното знаме. Авторът е издирил и записал изпълнявани в Странджа песни: когато зетят тръгва със сватбарите за кума, при извеждане на кума от дома му, при отиване за невестата.

Песните в дома на невестата, изпълнявани при нейното пребулване и извеждане от дома ѝ, в цялата българска етническа територия са най-многобройни и тяхната вариантност е особено богата и разнообразна. Странджанските песенни варианти носят характера на местния фолклор и диалектни особености. Същото може да се каже и за песните, които следват хода на обредите в целия сватбен ден, каквито са песните, изпълнявани при влизане на невестата и сватбарите в църквата, при извеждането на младоженците от църквата след венчавката, както и на невестата в новия ѝ дом и други.

Представени са и песни, които се пеят по време на следсватбените обреди: когато се изпраща майката на невестата след “благата ракия”, при нарязване на баницата на гощавката, наречена “плакетите” в понеделник след сватбата и при тръгване на невестините роднини след тази гощавка.

Характерно за поместените в Сборника сватбени песни е, че те са кратки песенни разновидности и носят специфичните особености на странджанския народен бит и култура.

Песните на *филек* са оригинални и носят характера на местната традиция. Филекът, филеците са най-разнообразни момински и ергенски игри и забави по време на Великденските пости, тъй като тогава хората са забранени. Те се изпълняват извън селището, на зелени поляни или на пясъка край морето. Повечето от игрите се изпълняват с пеене на песни, но без съпровод на музикални инструменти. Тематиката и жанровете на песните на филек са разнообразни. Пеят се любовни, хумористични, жътварски, занаятчийски, гурбетчийски и овчарски песни, надпевки и други. Задължително изискване е мелодиите на песните да са хороводни. Игрите на филек имат различни названия. Някои произлизат от началната строфа на песента, която се пее при изпълнението на играта. Филеците са свързани и с надпяване, при което се припяват сгодените. По този начин те получават оценка от обществото. Затова припевките се очакват от годениците със “свито сърце” (Гребенарова 1996: 329).

Следващият дял в Сборника показва песенното богатство на Странджа в областта на *митичните песни и балади*. В текста на стотината на брой песни се представят различни митични образи и вярвания на странджанското рупско население в по два-три варианта в различни селища. След текста на всяка песен авторът посочва не само селището, където се пее, и името на нейния носител, но съобщава и кога, на кой празник или по какъв повод се изпълнява тя. Застъпени са мотиви като: слънчова женитба, мотива за змейове, юди-самодиви, юди-самовили, за болести като чумата и сипаницата, за среща с мъртви роднини при различни ситуации и поводи, за вградена невеста, за изречени клетви, които постигат прокълнатия, за сънувани лоши сънища и тяхното събдяване, за лоши поличби и последствията от тях, за “оградисване”,

т.е. заболяване от влиянието на нечисти сили, за сторени лоши черни магии и сбъднати предсказания на прочути врачки в Странджа.

В няколко *религиозно-легендарни песни* се проследяват вярванията на странджанци в Господ, Архангел Михаил и различните светци, както и доброто или лошото, което може да ги сполети, ако почитат или не техните празници.

В следващия раздел са включени *юнашки песни*. Достигналите до нас днес български юнашки песни са свързани главно с имената на двама чувовни герои от XIV век – Момчил и Крали Марко (Романска 1965: 93). Странджанските юнашки песни, записани от Горо Горов, възпяват героизма, силата и юначеството на Момчил войвода, Крали Марко, както и на Вълчан войвода, чиито подвизи се ползват с популярност сред странджанското население.

Разделът *исторически песни* започва с песни, отразяващи падането на България под турско владичество. Следващите периоди от историята на България, възпети от странджанските рупци са: помохамеданчването и народната съпротива, както и хайдутството. Преобладаващи са песните за Индже войвода, за когото в Странджа се пее много и се разказват различни легенди и предания.

В раздела *революционни песни* са включени песни за Освобождението, песни за Преображенското въстание, за преселванията в Русия, както и песни за войните.

Битовите песни са най-обширната група сред останалите песенни творби на българското народно поетично творчество (Романска 1965: 60). Това съвсем точно и вярно се отнася и за странджанската народна песен в цялост, както и за песенните творби и варианти, събрани и обнародвани в Сборника на Горов. Сред битовите творби в българското народно поетично творчество, в частност в странджанското, се обособяват две групи: любовни и семейни. В любовните песни основната тема засяга чувствата на обич, привлекателност и привързаност между младите. Главните герои са момата и момъкът, които не крият своите любовни чувства, а непосредствено и открито ги възпяват в песните. Споделят и разкриват своите любовни чувства, настроения, преживявания, които са породени от отношенията на харесване, обич и любов помежду им. В основните песни и техните варианти се възпява чудната момина и момкова хубост. В песента “Мари, Марийко Карагюзлийко”, записана от Г. Горов през 1938 г. от 60 годишна неграмотна жена, момък изрежда хубостите на Марийка, а тя добавя, че “лицето ѝ е бяло като прясно сирене, очите – черни като череша, веждите – черни, гайтанови, снагата – тънка топола” (Горов 1983: 314). Текстът и мелодията на тази песен са живи и днес. Десетилетия наред тя звучи в ефира на БНР, по концерти и фестивали, изпълнявана от странджанския певец Тома Янчев. Радостен е фактът, че в наши дни редица млади изпълнители на народни песни все по-често включват тази песен в репертоарите си.

Наред с момината и момковата хубост в много от странджанските песни се възпява красотата и богатството на момината премяна. Момците харесват

мома, която “хубаво ходи и гиздаво носи” (Горов 1983: 330). Мома Калина поръчва на Янко праматарчето да ѝ донесе белило и кървило от Узунджовския панаир, та да надмине по хубост чорбаджийската щерка, която носи много алтъни (Горов 1983: 331).

Друга тема в любовните песни е за красотата, значението и мястото на моминската китка в любовните отношения между младите. В любовните странджански песни момината китка е красива, тя е “китка книката, книката карамфилюва”, “китка книката от лале и карамфил”, “книката от трендафелът”, китка от “стръкче босилек” или китка от “ранен босилек”, китка от “кършен пелин”, “зелена китка брешнелюва”, “жълта китка”, “момина бяла китка”, китка от “мораво лиляче”, китка от “кифири”, “сминена китка с алтъни”, “китка с дванадесет алтъна и тринадесет рубета”.

Авторът е отделил в отделна група любовните песни при заделки между момци и моми. Голяма част от тях са хороводни, други се пеят на попрелки или по време на играта Филек.

“Хубава мома род няма” е друг раздел от битовите песни, в които отново се възпява нечуваната и невиджана момина хубост.

Втората голяма група битови песни обхваща песенното богатство в областта на семейните песни. Горов е записал над 250 песни, отразяващи семейните отношения по време на годеж, приставане на момата или нейното отвличане от момъка и другарите му, отношенията в семейството – между съпрузите, между снаха и свекърва, между деца и родители, между сестри и братя. По-голямата част от тях отразяват отношенията в патриархалното българско семейство. Семейството обикновено се възпява като здрава социална единица. Възпява се силата на майчината любов, привързаността между братя и сестри, любовта между съпрузи и други подобни. Мотивите на семейните песни са твърде разнообразни, както са разнообразни и взаимоотношенията между отделните членове в семейството. Те представят правдиво народния живот, засягат от най-различни страни сложните взаимни връзки между членовете на семейството. Често срещан мотив е тъжната и тежка раздяла между годеници или младоженци поради смърт на единия от тях, настъпила след тежка и нелечима болест. Едрю се болен разболява и като умира казва, че най-много му е мило за неговата годеница:

– Како ле, како Баласко,
не ми са мили, како ле,
майчино тежко гиздило,
татково много иманъње,
ми е мило, най-мило
Тодорка Дюлбергъонова,
Тодорка главеницата (Горов 1983: 587).

В друг песенен вариант попчето Димитър, умирайки, казва на майка си:

– Мале ле, мила майчо ле,
мене сте ми мили сичките,
ма ми е мило, най-мило
моята млада попагъгъе,
и дремните ми дечица –
Димчо и Гончо двамата.

Мотивът за смъртта, настъпила в резултат на различни тежки болести, на люти клетви или поради различни други причини, е преобладаващ в публикуваните в Сборника песни. Всички те са създадени по истински случаи. Лирическите герои в тях са възпети с действителните им имена, както са действителни и имената на селищата, местностите и събитията, случили се през различни исторически периоди.

Известна част от публикуваните семейни битови песни отразяват до голяма степен остарели вече семейни отношения. Между тях обаче има и множество мотиви с общочовешко значение, характерно за всички времена. Това допринася още повече за тяхното значение, стойност и място във фолклорното богатство на тази българска покрайнина.

Измежду най-старинните песенни творби, създадени от човека в дълбока древност, важно място заемат песните, възникнали в процеса на труда. Те са имали за цел да направят работата, извършвана от колектива – по-лека, по-спорна и по-резултатна. *Трудово-професионалните песни* в Странджа са свързани с основните поминъчни дейности. Важно място заемат песните, свързани със земеделския труд, както и овчарските и говедарските. С особена любов народните певци възпяват всички важни моменти от земеделския труд – от оранта и сеитбата до жътвата и вършитбата. Овчарят и говедарят са основните герои в овчарските песни. Като лирически герои те не са идеализирани, а в песните се рисува тежкия им живот, изложен на суровите природни условия. Множество от песните са свързани с различните занаяти, развити в този край, като дюлгерство, джелепство, праматарство, скеледжийство, бичкиджийство, както и с гурбетчийството.

Песните със социална тематика произхождат от епохата на турското владичество. Те с историческа достоверност рисуват тежкия икономически гнет върху народа от страна на турските бейове и управници и българските чорбаджии, които ограбват от него всичко, което му е жизнено необходимо, от което хората осиромашават. Това е добре възпято в песента “Иван ни селото изяде”:

– Иван ле, Иван чорбаджи,
чу ли, Иване, разбра ли?
Селото на оплак отишли,
селото и сирмасите,

на царят да се оплачат
и си на царят думали:
“Царю ле, господарю ле,
язък е, царю, язък е
от тоя Иван чорбаджи.
Откак е влязъл в конакът,
в конакът, в чорбаджилъкът,
Иван ни селото изяде,
селото и сирмасите.
Жени се с липа опасват,
Мъжъе се с решета обуват (Горов 1983: 683).

Социалният протест в миналото прераства и в разбойничество. Както в целия български фолклор, така и в странджанския, се създават много песни за отвличания, обири и убийства, песни за разбойници, известни сред народа като хайдутини. Тези хайдутини-разбойници са съществено различни от хайдутините-борци за политическо освобождение на народа. Широко разпространена в този край е песента “Черней, горо, да чернеем”, в която млада булка споделя мъката си с гората, че както тя е попарена от слана, така и нея майка ѝ я попарила, като я сгодила за хайдутин, който ѝ носи всяка вечер подаръци – глави на търговци, а последния път донесъл ръка с пръстена на малкото ѝ братче (Горов 1983: 684). Песните за обири и убийства заемат важно място в живота на българина, тъй като чрез тях се показват тежките социални условия, които са принудили мнозина да поемат опасния път на разбойничеството.

Широко разпространен и обикнат вид произведения в българското народно песенно творчество и в частност в странджанското са *хумористичните песни*. В тях народът използва не само лекия присмех, но и тежката ирония и сарказъм, за да разкрие някои весели страни от живота и в същото време да подложи на остра критика недостатъци и пороци на отделни личности или на цели обществени групи. Мотивите на народните хумористични песни са разнообразни, смешни и поучителни. Ще цитирам само една от тях: “Тракнала жаба в зелник”:

Фаляна булка Калинка,
фален зелник сторила –
от девекъ чушми водата.
Не стигнала водата,
та проводи баба си
да зачерпи от гьолът
да доправи зелникът.
Пък тя зачерпила и жабата,
жаба зела да граче,
булката зела да плаче,

жабата зела да скача,
та повлякла листата,
булката зела метлата
да събира зелникът,
да гостява дяда си (Горов 1983: 708).

На българската странджанска народна песен Горов е отделил повече от две трети от обема на Сборника. В останалата една трета, той представя прозаичните фолклорни жанрове на странджанското рупско население. Авторът е записал над 150 *анекдоти, приказки за животни, вълишебни, легендарни и новелистични приказки*. Всички те са живописни, занимателни, поучителни, изпъстрени с характерни за странджанския диалект думи. Легендите и преданията пресъздават различни случки и събития от историческото минало на този край.

Горо Горов в своята дългогодишна събирателска работа не е пропуснал да запише и редица кратки прозаични жанрове като *пословици и поговорки, гатанки, благословии и клетви, благословии и благопожелания, баяния и магии*, които са неразделна част от ежедневието и празника на странджанци.

Не е убегнал от окото на изследователя и краеведа и *детският фолклор*. От последните страници на Сборника с особена красота и богатство блесят детските скоропоговорки и забавки, приспивните песнички и броекни, детските игри и забавления.

Принос към цялото народно словесно творчество на Странджанския край има приложеният в края на Сборника Речник на чуждите и диалектни думи, форми и изрази, използвани в песенните и прозаичните жанрове. Само автор, който познава местния бит с всичките му детайли би могъл да даде такива пълни и точни пояснения на всички диалектни думи и изрази. Горо Горов е автор, който притежава рядкото щастие да открие и съхрани за идните поколения народни творби, които времето безвъзвратно би отвяло.

Странджанският фолклор е неделима част от българското народно словесно творчество. Той допълва и обогатява разнообразието му от песенни и прозаични варианти, разновидности и жанрове. Странджанският фолклор, събран, записан и проучен от Горо Горов, е една безценна съкровищница, от която поколения българи ще черпят знания и опит за живота и бита в този български край, а пред научните работници и специалисти той разкрива възможности за нови творчески търсения, проучвания, изводи и заключения.

ЛИТЕРАТУРА

Горов, 1983: Горов, Г. Странджански фолклор. СБНУН, кн. LVII, 1983.

Гребенарова, 1966: Гребенарова, С. Календарни обичаи и обреди. Странджа. Материална и духовна култура. С., 1966.

Романска, 1965: Романска, Ц. Българска народна песен. С., 1965.